

OPINIE SKAZANYCH DOTYCZĄCE KARY POZBAWIENIA WOLNOŚCI JAKO WSKAŹNIK ADAPTACJI DO WARUNKÓW IZOLACJI WIĘZIENNEJ

1. CHARAKTERYSTYKA PRZYSTOSOWANIA SKAZANYCH DO WARUNKÓW IZOLACJI WIĘZIENNEJ

Pojęcie adaptacji oznacza zdolność dopasowania się człowieka do warunków fizycznych i społecznych oraz zdolność osiągania w nowych warunkach ważnych celów dla jednostki. Izolacja więzienna jest jedną z najostrzejszych form zaburzenia struktury „ja–świat”, ponieważ wprowadza jednoczesną konieczność przewartościowania i ograniczenia świata podmiotowego i gwałtowną redukcję świata zewnętrznego w jego aspekcie społecznym, przyrodniczym i przedmiotowym¹. Trudności adaptacyjne osadzonych potwierdzają wyniki badań, w których prawie połowa skazanych na karę pozbawienia wolności (49%) manifestowała poczucie krzywdy z tego powodu; osoby te obarczały innych za penalizowane zdarzenie i przypisywały ofiarom negatywne cechy doprowadzające do dramatycznego rozwiązania istniejącego konfliktu².

Adaptacja skazanych do kary pozbawienia wolności jest ściśle związana z procesem określanym w literaturze jako zjawisko prizonizacji, które polega na tym, że w miarę czasu trwania izolacji skazany nabywa coraz więcej wiedzy na temat specyficznych form zachowania i wartości obowiązujących w społeczności zakładu karnego i wykazuje się coraz wyższym stopniem przyswojenia specyficznych dla tego środowiska postaw, zachowań i rytuałów dotyczących wszelkich form

¹ B. Hołyst. *Kryminologia*. Warszawa: Wydawnictwa Prawnicze PWN 1999 s. 1130-1131.

² M. Gordon. *Psychologiczno-psychiatryczne przesłanki resocjalizacji sprawców przestępstw przeciwko osobom bliskim*. W: *Wina – kara – nadzieja – przemiana*. Red. J. Szałański. Łódź–Warszawa–Kalisz: COSSW 1998 s. 429-437.

aktywności. Efektem prizonizacji jest lepsze znoszenie dolegliwości więziennych, integracja z grupami nieformalnymi, a czasem bezkrytyczna akceptacja dewiacyjnych form zachowania³.

Powstawanie prizonizacji u skazanych zależy od wielu czynników o charakterze instytucjonalnym, społecznym i osobowościowym. Podstawową instytucjonalną przyczyną wchodzenia w „role więźniów” jest funkcjonowanie zakładu karnego jako instytucji totalnej, którą charakteryzują następujące elementy⁴:

1. podział społeczności na personel pełniący funkcje regulacyjno-kontrolne i pensjonariuszy bezwzględnie podporządkowanych nadzorowi personelu;
2. grupowy charakter władzy, w której każdy członek personelu może wymierzać sankcje każdemu pensjonariuszowi;
3. funkcjonowanie pensjonariuszy na niewielkiej i ograniczonej przestrzeni;
4. przepełnienie zakładów karnych;
5. regulowanie i kontrolowanie całej aktywności jednostki;
6. jednakowe traktowanie skazanych przez personel;
7. ściśle podporządkowanie rozkładu dnia, kolejności i czasu działań regulaminowi;
8. podejmowanie wszelkich czynności pensjonariuszy w obecności współwięźniów, którzy zachowują się w podobny sposób;
9. powszechne stosowanie sankcji, które mogą być wymierzane skazanym za bardzo liczne zachowania.
10. uniformizacja skazanych polegająca na tym, że mają oni te same prawa i obowiązki. Zewnętrzne przejawy uniformizacji są związane z obowiązkiem noszenia jednakowego stroju.

Efektem funkcjonowania w instytucji totalnej jest często zespół błędnej adaptacji, zwany inaczej syndromem instytucjonalizmu. Do podstawowych objawów tego zespołu należy występowanie wyuczonej bezradności, apatia, depresja, skrajna uległość, obniżenie poczucia jakości własnego życia, nasilenie zachowań agresywnych, utrata tożsamości indywidualnej oraz silna integracja z podkulturą więzienną⁵.

Do czynników pozainstytucjonalnych, które sprzyjają procesowi prizonizacji należą⁶:

1. Ilość skazań i doświadczenia związane z pobytami w zakładach karnych. Badania wykazały, że recydywiści penitencjarni zachowują się w sposób bardziej zdemoralizowany niż osoby osadzone pierwszy raz.
2. Wysoki wyrok. Wzrost liczby więźniów skazanych na długoterminowe kary pozbawienia wolności wynika z dwóch podstawowych czynników. Pierwszy z nich to zniesienie kary śmierci, które spowodowało, że długoterminowe wyroki są obwarowane zakazem wcześniejszych zwolnień. Drugi czynnik wyraża się w „rozdwojeniu” polityki karnej, polegającej na skracaniu kar pozbawienia wolności dla sprawców mniej groźnych przestępstw i wydłużaniu takich kar dla osób, które popełniły ciężkie przestępstwa. Skazani przebywający dłużej w więzieniu odznaczają się większym nasileniem agresywnych, wrogich i negatywistycznych postaw.
3. Wysoki stopień akceptacji oraz bezkrytyczne wykonywanie norm nieformalnego kodeksu podkultury więziennej, dzięki czemu stają się one nadrzędnymi zasadami regulującymi funkcjonowanie społeczności skazanych.
4. Brak zaangażowania w oddziaływania resocjalizacyjne. Wycofanie z oddziaływań tego typu współwystępuje z mniejszą ilością zachowań i postaw prospołecznych u skazanych. Ponadto sprzyja mniejszemu zaangażowaniu w pozytywne oddziaływania z zewnątrz zakładu, przede wszystkim rodziny i Kościoła.
5. Brak związków i relacji ze światem zewnętrznym, szczególnie z rodziną.
6. Osobowość o charakterze submisywnym. Skazani nadmiernie ulegający wpływom społecznym w krótkim czasie stają się przedmiotem manipulacji ze strony innych osadzonych i zaczynają aktywnie uczestniczyć w podkulturze zakładu. Dotyczy to przede wszystkim osadzonych, którym brakuje zaufania i szacunku do siebie.

⁶ Por. Ciosek. *Psychologia sądowa i penitencjarna*; Sęk. *Wprowadzenie do psychologii klinicznej*; Błachut, Gaberze, Jasiński. *Kryminologia*; A. Podgórecki. *Patologia życia społecznego*. Warszawa: PWN s. 359; B. Hołyst. *Recydywa*. W: *Encyklopedia Psychologii*. Red. W. Szewczuk. Warszawa: WSSE 1998 s. 704-707; M. Kosewski. *Agresywni przestępcy*. Warszawa: Wiedza Powszechna 1977 s. 267-293; Z. Nowacki. *Zachowanie się osadzonych w warunkach izolacji a oddziaływania penitencjarne*. „Przegląd Więziennictwa Polskiego” 2003 nr 40-41 s. 68-83; Hołyst. *Wiktymologia* s. 525.

2.CHARAKTERYSTYKA BADAŃ DOTYCZĄCYCH STOSUNKU SKAZANYCH DO KARY POZBAWIENIA WOLNOŚCI

Badania zostały przeprowadzone w ramach działalności statutowej w Katedrze Psychoprofilaktyki Społecznej Instytutu Psychologii KUL pod kierunkiem ks. Cz. Cekierey.

O s o b y b a d a n e. Grupę osób badanych stanowiło 35 mężczyzn osadzonych w zakładzie karnym typu półotwartego (46%) i otwartego (54%) dla recydywistów penitencjarnych w Białymstoku. Udział skazanych w badaniach miał charakter dobrowolny. Osoby uczestniczące w badaniach przebywały w zakładzie karnym co najmniej 8 miesięcy; 63% stanowili skazani, którzy odbywali karę pozbawienia wolności po raz trzeci lub więcej razy, 34% badanych odbywało karę pozbawienia wolności po raz drugi, tylko 1 osoba (3%) – była osadzona pierwszy raz. Niewielki odsetek grupy (14%) nie uczestniczył w procesie resocjalizacji, natomiast 86% badanych było objętych programem indywidualnych oddziaływań resocjalizacyjnych.

Formy oddziaływań resocjalizacyjnych wobec badanych	Liczba osób uczestniczących	%
Działalność kulturalno-oświatowa	30	86
Kontakt z rodziną	27	77
Praca wychowawcza	21	60
Praca	20	57
Nauka	14	40
Psychoterapia	13	37
Sport	12	34

3. WYNIKI BADAŃ DOTYCZĄCE SPOSOBÓW ADAPTACJI SKAZANYCH DO WARUNKÓW IZOLACJI WIĘZIENNEJ

E. Goffman wyróżnił cztery podstawowe techniki adaptacji skazanych w warunkach izolacji więziennej⁷:

1. *Wycofanie z sytuacji* polegające na radykalnym odcięciu się od otoczenia, zobojętnieniu na sprawy innych, trudnościach emocjonalnych redukowanych za pomocą nadużywania mechanizmów obronnych, egocentryzmu, infantylnizmu, a w skrajnych przypadkach depersonalizacji, autyzmu lub zachowań autoagresywnych.

2. *Bunt* objawiający się jawną wrogością wobec personelu lub uczestnictwem w grupach nieformalnych i skrywaną niechęcią wobec administracji zakładu karnego.

3. *Zadomowienie* związane ze stworzeniem w więzieniu pewnej swobody działania i względnie stabilnych warunków egzystencji. Dla tego sposobu przystosowania charakterystyczna jest fasadowa życzliwość zarówno wobec personelu, jak i współwięźniów.

4. *Konwersja* polegająca na tym, że skazany przyjmuje bez zastrzeżeń wszystkie polecenia personelu, jest posłuszny i zdyscyplinowany i nie stwarza żadnych problemów wychowawczych. Uległość i podporządkowanie ma często charakter „polityczny”, ponieważ ma na celu osiągnięcie indywidualnych interesów.

Opinie skazanych świadczące o przystosowaniu do warunków więziennych w formie wycofania zostały zaprezentowane w tabeli 1.

Tab. 1. Opinie skazanych (n=35) o karze pozbawienia wolności jako czynniku doprowadzającym do prizonizacji w formie wycofania

Rodzaj wypowiedzi skazanych	N	%
Kara pozbawienia wolności:		
1	2	3
Prowadzi do zaburzeń emocjonalnych	33	94
Jest to szkoła wypaczania zachowań	30	86

⁷ Por. Ciosek. *Psychologia sądowa i penitencjarna* s. 211-214; E. Goffman. *Charakterystyka instytucji totalnych*. W: tenże. *Elementy teorii socjologicznych*. Warszawa: PWN 1975.

1	2	3
Kształtuje negatywne postawy wobec ludzi	29	83
Doprowadza do osłabienia sprawności umysłowej	25	71
Obniża poczucie własnej wartości	25	71
Doprowadza do obcości bliskich osób	24	69
Doprowadza do naznaczenia przestępcy	23	66
Odbiera wiarę	20	57
Doprowadza do tego, że skazany jest niezdolny do życia na wolności	20	57

Negatywny stosunek osadzonych do kary pozbawienia wolności wynika z faktu, że ten rodzaj sankcji doprowadza do zaburzeń emocjonalnych (94% badanych), wypaczenia zachowań (86% badanych), obniżenia sprawności umysłowej (71%), kształtowania negatywnych postaw wobec innych (83%) i obniżenia poczucia własnej wartości (71%). Na podstawie przytoczonych opinii można wnioskować, że dla wielu skazanych kara pozbawienia wolności jest związana z frustracją różnorodnych potrzeb doprowadzających do problemów w intelektualnym, emocjonalnym i behawioralnym funkcjonowaniu osoby.

Informacje udzielone przez skazanych na temat dezintegrującego wpływu izolacji więziennej na osobowość człowieka potwierdzają wyniki innych badań⁸. Wśród negatywnych efektów pobytu osadzonych w zakładzie karnym wymienia się przede wszystkim:

1. zahamowanie przeżywania uczuć przez wypieranie i tłumienie, co prowadzi do powstawania patologicznego lęku, blokowania energii życiowej i zawężania zachowań;
2. nieadekwatną ocenę rzeczywistości;
3. występowanie objawów buntu i agresji o różnym nasileniu i ukierunkowaniu (przeciw sobie lub innym);

4. problemy w zakresie... 17... 17...

5. zaburzenia instynktu samozachowawczego wynikające z przesunięcia punktu ciężkości z uczuciowości dojrzałej na uczuciowość labilną i impulsywną;
6. stany apatii i depresji;
7. trudności w kontaktach interpersonalnych oraz nieufność i niechęć wobec innych ludzi;
8. epizody psychiatryczne.

Można sugerować, że zaburzone funkcjonowanie w warunkach izolacji więziennej jest związane z przeżywaniem silnego i długotrwałego stresu. Efektem tego zjawiska są nie tylko zaburzenia w aktualnej adaptacji, ale również utrata zdolności przewidywania przyszłości. O tego typu trudnościach wspomina ponad połowa badanych (kara pozbawienia wolności doprowadza do tego, że skazany jest niezdolny do życia na wolności – 57%; kara pozbawienia wolności odbiera wiarę – 57% badanych). Przedstawioną prawidłowość potwierdzają wnioski z badań, w których stwierdzono, że w grupie osób wielokrotnie odbywających karę pozbawienia wolności obserwuje się zaburzenia w zakresie kontroli sfery emocjonalno-popędowej, niezdolność w zakresie odkładania gratyfikacji, kierowanie się impulsami, brak wytrwałości w działaniu, osłabioną zdolność przewidywania konsekwencji własnych zachowań, niski krytycyzm w zakresie oceny własnego postępowania. Szczegółowe przesłanki zachowań osób wielokrotnie karanych były podstawą do stwierdzenia, że u recydywistów zaznacza się zespół ogólnego niepowodzenia, polegający na tym, że recydywiści penitencjarni na ogół nie odnoszą sukcesów w żadnej sferze życia, nawet przy popełnianiu przestępstw⁹.

Wśród opinii skazanych dotyczących negatywnych skutków kary pozbawienia wolności występuje również refleksja związana ze zjawiskiem naznaczenia społecznego przestępcy (66% badanych). W literaturze dotyczącej zagadnienia stygmatyzacji więźniów zarysowały się dwa stanowiska. Pierwsze z nich zakłada, że utrata wolności jest dla wielu osadzonych dowodem ich moralnego odrzucenia i potępienia przez społeczeństwo. Jednostka przez cały okres uwięzienia, a często również po wyjściu na wolność, ma świadomość, że utraciła status normalnego obywatela i została zaliczona do zmarginalizowanej i pejoratywnej kategorii przestępców. Tak rozumiane poczucie stygmatyzacji może uruchomić proces wtórnej dewiacji, ponieważ osoby naznaczone jako przestępcy napotykają trudności w interakcjach z ludźmi, co często uniemożliwia ułożenie prawidłowych stosun-

⁹ Błachut, Gaberze, Jasiński. *Kryminologia* s. 309.

ków społecznych redukujących ryzyko ponownego popełnienia przestępstwa¹⁰. Według drugiego stanowiska wypowiedzi dotyczące poczucia napiętnowania mogą świadczyć o powstaniu u skazanych usprawiedliwiającego przekonania, że będąc dobrymi i wrażliwymi ludźmi, zostali napiętnowani przez bezduszne i wrogie społeczeństwo. Mechanizm obronny tego typu najczęściej prowadzi do obniżenia dysonansu moralnego¹¹.

Informacje przedstawione w tabeli 1, dotyczące opinii badanych na temat negatywnych skutków kary pozbawienia wolności, mogą stanowić subiektywny wskaźnik przystosowania się do izolacji więziennej w formie wycofania z sytuacji. Taka forma prizonizacji jest związana z koncentracją wyłącznie na sobie i swoich problemach, z jednoczesnym radykalnym odcinaniem się skazanego od otoczenia, zobojętnieniem na sprawy innych osób, rozluźnieniem kontaktów z innymi, nadmiernym stosowaniem mechanizmów obronnych (zwłaszcza w ucieczki w marzenia), nadmiernym egocentryzmem, infantylizmem lub depersonalizacją. Sposobem walki z narastającym napięciem psychicznym może być również mechanizm obronny fiksacji, polegający na utrwaleniu się pewnych sposobów zachowania powstających pod wpływem silnej frustracji (np. ustawiczne chodzenie po celi, żucie chleba, perfekcjonizm w ustawianiu rzeczy na półce)¹². W skrajnej formie wycofanie może polegać na usiłowanym lub dokonanym akcie samobójczym czy samouszkodzeniu¹³.

Opinie skazanych świadczące o przystosowaniu do warunków więziennych w formie buntu rozumianego jako udział w „drugim życiu” zakładu karnego przedstawia tabela 2.

Tab. 2. Opinie skazanych (N=35) o karze pozbawienia wolności jako czynniku doprowadzającym do prizonizacji w formie buntu (integracji z podkulturą więzienną)

Rodzaj wypowiedzi skazanych	N	%
Kara pozbawienia wolności:		
Doprowadza do kontaktu z ludźmi, którzy uczą wiele złego	28	80
Daje możliwość nawiązania przyjaźni	19	54

Na podstawie informacji zamieszczonych w tabeli 2 można stwierdzić, że aż 80% badanych do negatywnych skutków kary pozbawienia wolności zalicza przebywanie ze współwięźniami, u których występują dewiacyjne formy zachowania. Jednocześnie ponad połowa badanych (54%) traktuje współwięźniów jako grupę wsparcia. Uzyskane wyniki badań potwierdzają fakt, że istnienie zwartej grupy współwięźniów spełnia ważną rolę w społeczności zakładu karnego, ponieważ zaspokaja sfrustrowane potrzeby psychiczne, między innymi daje poczucie przynależności i uznania, stwarza okazję do nawiązania przyjaźni i pozwala na zachowanie tożsamości¹⁴. Do istotnych funkcji nieformalnych grup w zakładzie karnym należy również tworzenie wyraźnego podziału na społeczność więźniów („My” – swoi) i społeczność funkcjonariuszy („Oni” – obcy). W wyniku istnienia podkultury skazanych następują również podziały w samej społeczności więźniów na „prawdziwych ludzi” pełniących aprobebowane role oraz więźniów, którzy pełnią dobrowolnie lub pod przymusem role pogardzane. Większość zasad nieformalnego kodeksu więziennego wynika z dwóch naczelnych norm postępowania: zakazu współpracy z administracją oraz nakazu solidarności między więźniami. Równie ważną rolą podkultury więziennej jest modelowanie zachowań dewiacyjnych u skazanych, między innymi zachowań agresywnych i autoagresywnych oraz przestępczości wewnątrzwięziennej¹⁵. Najczęściej relacjonowanymi przestępstwami w warunkach zakładu karnego są akty o charakterze przemocy fizycznej w postaci rabunku, gwałtu homoseksualnego, pobicia, groźby lub wymuszenia¹⁶. Ofiarami tego typu zachowań są najczęściej współwięźniowie charakteryzujący się słabą sprawnością fizyczną lub/i słabą sprawnością psychiczną (w tym z niskim poziomem rozwoju umysłowego)¹⁷.

¹⁴ Por. K o s e w s k i. *Agresywni przestępcy* s. 256-267.

¹⁵ Tamże s. 279-284.

¹⁶ H o ł y s t. *Wiktymologia* s. 534.

¹⁷ Tamże s. 537.

Wypowiedzi osób skazanych dotyczące możliwości nawiązywania przyjaźni w zakładzie karnym mogą świadczyć o tym, że połowa badanych osób (50%) może kompensować zaburzenia przystosowania za pomocą taktyki buntu, oporu i wrogości wobec personelu poprzez uczestnictwo w „drugim życiu”, czyli integrację z członkami nieformalnych grup więziennych¹⁸.

Opinie skazanych świadczące o przystosowaniu do warunków więziennych w formie zadowolenia zostały ukazane w tabeli 3.

Tab. 3. Opinie skazanych (N=35) o karze pozbawienia wolności jako czynniku doprowadzającym do prizonizacji w formie zadowolenia

Rodzaj wypowiedzi skazanych Kara pozbawienia wolności:	N	%
Uczy samodzielności	13	37
Uczy jak dawać sobie radę w życiu	9	26

Wśród opinii na temat kary pozbawienia wolności zaznaczyły się również wypowiedzi świadczące o tym, że część osób badanych (około 1/3) potrafiła konstruktywnie poradzić sobie w warunkach izolacji więziennej. Za przedstawioną prawidłowością przemawia fakt, że dla 37% badanych kara pozbawienia wolności jest sytuacją uczącą samodzielności, a dla 27% jest okolicznością uczenia się życiowych strategii zaradczych.

Wypowiedzi tego typu mogą świadczyć o przystosowaniu jednostki do izolacji więziennej w formie zadowolenia, czyli taktyki polegającej na stworzeniu sobie w więzieniu możliwości pewnej swobody działania i względnie stabilnych warunków egzystencji. Ten typ przystosowania stosują przede wszystkim osoby wielokrotnie skazywane, odporne na sytuacje trudne, preferujące postawy makiaweliczne, o przewadze orientacji poznawczej nad emocjonalną, fasadowo życiowe, uzyskujące aprobatę zarówno wśród personelu, jak i wśród współwięźniów¹⁹.

Tab. 4. Opinie skazanych (N=35) o karze pozbawienia wolności jako czynniku doprowadzającym do prizonizacji w formie konwersji

Rodzaj wypowiedzi skazanych	N	%
Kara pozbawienia wolności:		
Doprowadza do refleksji nad sobą	25	71
Jest okazją do zdobycia zawodu lub wykształcenia	24	69
Chroni społeczeństwo przed przestępcami	18	51
Stanowi zapłatę za krzywdę	16	46
Uczy porządku	14	40
Daje możliwość moralnego odrodzenia	11	31
Odstrasza przed popełnieniem kolejnego przestępstwa	11	31
Doprowadza do zerwania kontaktu z negatywnym środowiskiem	8	23
Doprowadza do oczyszczenia poczucia winy	7	20

Pozytywna ocena kary pozbawienia wolności u badanych w postaci: doprowadzenia do refleksji nad sobą (71%), ochrony społeczeństwa przed przestępcami (51%), uczenia porządku (40%), moralnego odrodzenia (31%), odstraszenia przed popełnieniem kolejnego przestępstwa (31%), doprowadzenia do zerwania z negatywnym środowiskiem (23%), oczyszczenia z poczucia winy (20%) może wskazywać na wysoką skuteczność resocjalizacji penitencjarnej i potwierdzać fakt, że do środków o dużej wartości resocjalizacyjnej należy nauczanie i dokształcanie zawodowe²⁰. Na te elementy resocjalizacji zwróciło uwagę 69% badanych. Natomiast z drugiej strony przedstawione opinie mogą świadczyć o zjawisku prizonizacji. Osoby badane, które wymieniały pozytywne skutki kary pozbawienia wolności, mogły stosować technikę konwersji polegającą na przyjmowaniu poglądów personelu, zdyscyplinowaniu i posłuszeństwie w zakresie przystosowania do warunków izolacji więziennej²¹, a uległość i podporządkowanie administracji zakładu mogło mieć charakter pozorny, służący jedynie doraźnym interesom skazanego. Badania wskazują, że postępy w resocjalizacji recydywistów znikają, kiedy

²⁰ J. Szostak. *Psychologia sądowa*. Warszawa: WSHP 2002 s. 204.

²¹ Ciosek. *Psychologia sądowa i penitencjarna* s. 212-213.

znajdują się oni w okolicznościach, w których zachowanie „pseudopoprawne” nie będzie już wymagane²².

Inny mechanizm tłumaczący wyniki uzyskane przez badanych w zakresie pozytywnej oceny kary pozbawienia wolności może polegać na uruchamianiu przez skazanych mechanizmu obronnego penitencjarnej skruchy, która polega na poczuciu odrabiania moralnych kosztów przestępstwa²³. Mechanizm obronny tego typu doprowadza do redukcji dysonansu moralnego.

WNIOSKI KOŃCOWE

Na podstawie wyników badań dotyczących stosunku recydywistów penitencjarnych do kary pozbawienia wolności można stwierdzić następujące prawidłowości:

1. Najczęściej stosowanym mechanizmem adaptacyjnym do warunków izolacji więziennej jest technika wycofania, związana z problemami w funkcjonowaniu emocjonalnym, intelektualnym i behawioralnym skazanych.

2. Mechanizm adaptacyjny wycofania może być kompensowany przez technikę integracji z grupą nieformalną współwięźniów lub/i technikę zadomowienia.

3. Trzecim typem adaptacji do warunków izolacji więziennej jest konwersja polegająca na zaprzeczaniu występującym trudnościom i „politycznemu” podporządkowaniu personelowi zakładu karnego.

Podsumowując analizę znaczenia prizonizacji w funkcjonowaniu osadzonych, należy zwrócić również uwagę, że największy odsetek recydywistów penitencjarnych to osoby, w stosunku do których stosowano instytucjonalne środki wychowawcze i poprawcze ze względu na popełnienie czynu karalnego w okresie dorastania. Tylko około 40 % nieletnich nie powraca na drogę przestępstwa w okresie dorosłości²⁴. W procesie instytucjonalnej resocjalizacji nieletni spotykają się z jednej strony z autorytarnymi oddziaływaniami personelu, a z drugiej – z grupami podkulturowymi, przemocą, upokarzaniem słabszych i obojętnością rówieśników. Takie okoliczności procesu socjalizacji sprzyjają wadliwemu przystosowaniu zarówno w warunkach wolnościowych, jak również w warunkach izolacji

BIBLIOGRAFIA

- Błachut J., Gaberze A., Jasiński K.: Kryminologia. Gdańsk: Arche 2001.
- Ciosek M.: Psychologia sądowa i penitencjarna. Warszawa: PWN 2001.
- Goffman E.: Charakterystyka instytucji totalnych. W: Elementy teorii socjologicznych. Warszawa: PWN 1975.
- Gordon M.: Psychologiczno-psychiatryczne przesłanki resocjalizacji sprawców przestępstw przeciwko osobom bliskim. W: Wina – kara – nadzieja – przemiana. Red. J. Szałański. Łódź–Warszawa–Kalisz: COSSW 1998 s. 429-437.
- Hołyst B.: Recydywa. W: Encyklopedia Psychologii. Red. W. Szewczuk. Warszawa: WSSE 1998 s. 704-707.
- Hołyst B.: Kryminologia. Warszawa: Wydawnictwa Prawnicze PWN 1999.
- Hołyst B.: Zapobieganie samobójstwom. Warszawa–Genewa: Polskie Towarzystwo Suicydologiczne 2003.
- Hołyst B.: Wiktymologia. Warszawa: Wydawnictwa Prawnicze PWN 1997.
- Jędrzejewski M.: Subkultury a przemoc. Warszawa: Wydawnictwo Akademickie „Żak” 2001.
- Kosewski M.: Agresywni przestępcy. Warszawa: Wiedza Powszechna 1977.
- Kosewski M.: Ludzie w sytuacjach pokusy i upokorzenia. Warszawa: WP 1986.
- Nowacki Z.: Zachowanie się osadzonych w warunkach izolacji a oddziaływania penitencjarne. „Przegląd Więziennictwa Polskiego” 2003 nr 40-41 s. 68-83.
- Pastwa-Wojciechowska B.: Diagnoza i funkcjonowanie „psychopatów” w warunkach izolacji więziennej. W: Wina – kara – nadzieja – przemiana. Red. J. Szałański. Łódź–Warszawa–Kalisz: COSSW 1998.
- Podgórecki A.: Patologia życia społecznego. Warszawa: PWN 1969.
- Sęk H.: Wprowadzenie do psychologii klinicznej. Warszawa: WN Scholar 2001.
- Siemaszkó A.: Granice tolerancji. O teoriach zachowań dewiacyjnych. Warszawa: PWN 1993.
- Szostak J.: Psychologia sądowa. Warszawa: WSHP 2002.
- Waligóra B.: Funkcjonowanie człowieka w warunkach izolacji. Poznań: UAM 1974.

